

Parszewski, Kazimierz

Odpowiedzialność cywilna nauczycieli

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 23, 173-184

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ODPOWIEDZIALNOŚĆ CYWILNA NAUCZYCIELI

TEACHER'S CIVIL LIABILITY

Wstęp

Oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro całego społeczeństwa: kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a także wskazaniem zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowej Konwencji o Prawach Dziecka. Nauczanie i wychowanie – respektując chrześcijański system wartości – za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki. Kształcenie i wychowanie służy rozwijaniu u młodzieży poczucia odpowiedzialności, miłości ojczyzny oraz poszanowania dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i Świata. Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do pełnienia obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności¹.

Analizując treść powyższego zapisu nietrudno nam dopatrzeć się ogromu odpowiedzialności prawnej w zawodzie nauczyciela i to nie tylko z zakresu odpowiedzialności cywilnej, co jest wynikiem naszych rozważań, ale też i odpowiedzialności karnej. Czym zatem jest odpowiedzialność cywilna i w czym się ona przejawia z punktu widzenia prawa cywilnego?

Odpowiedzialność cywilna – to ujemne konsekwencje ponoszone przez podmioty prawa z związku z zaistnieniem zdarzeń negatywnie ocenianych przez prawo. Jest to możliwość zastosowania przymusu państwowego w postaci egzekucji majątkowej, wobec określonej osoby fizycznej lub prawnej, celem realizacji ciężącego na niej obowiązku.

* dr nauk prawnych, prof. WSES w Ostrołęce

¹ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. Nr 95, poz. 425, zm. 1992 r. Nr 26, poz. 113; Nr 54, poz. 254 (art. 9))¹ – ze wstępu do ustawy o systemie oświaty – całość zawarta w Kalendarzu Nauczycielskim z 1991 r., Wyd. ZNP, Warszawa 1994 r., s. 75

Odpowiedzialność cywilna najczęściej występuje w powiązaniu z długiem, chociaż mogą zdarzyć się przypadki, gdy dłużnik nie ponosi odpowiedzialności (zobowiązanie naturalne) jak również sytuacji, gdy określona osoba odpowiada mimo braku długu (np. dług gruntowy w prawie niemieckim). Na gruncie polskiego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego istnieje możliwość zaspokojenia wierzyciela z majątku wspólnego małżonków lub majątku osobistego dłużnika (art. 41).

Do źródeł odpowiedzialności cywilnej zaliczyć należy:

- odpowiedzialność deliktowa – za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym
- odpowiedzialność kontraktowa – z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, który powstał na skutek dokonania czynności prawnej, najczęściej umowy.

Do rodzajów odpowiedzialności cywilnej zaliczyć należy:

- odpowiedzialność osobista (majątkowa) – dłużnik odpowiada całym swoim majątkiem teraźniejszym i przyszłym za wyrządzoną szkodę; jest w zasadzie nieograniczona, nie od stanu majątkowego dłużnika i nie uznaje (co do zasady) przywilejów na korzyść jednych wierzycieli przeciwko innym;
- ograniczona odpowiedzialność osobista (np. art. 1030 i 1031 k.c.)²
 - cum viribus patrimonii – odpowiedzialność dłużnika sprowadza się do pewnej wyodrębnionej masy majątkowej dłużnika, traktowanej w jego majątku jako osobna całość;
 - pro viribus patrimonii – dłużnik odpowiada za dług wprawdzie całym swoim majątkiem, jednakże tylko do pewnej wysokości ograniczonej liczbowo, np. do wysokości aktywów spadku.
- odpowiedzialność rzeczowa – niezależna od osobistej – dłużnik odpowiada jedynie określoną rzeczą – zastaw albo hipoteka; gwarancję zaspokojenia wierzyciela daje oznaczony przedmiot majątkowy, którym zabezpieczono wierzytelność.

Uprawnienie wierzyciela rzeczowego w razie zbiegu w toku egzekucji z wierzytelnościami osobistymi innych wierzycieli uzyska przywilej pierwszeństwa co do zaspokojenia się z przedmiotu obciążonego przed tymi wierzycielami.

Odpowiedzialność cywilna nauczycieli

Należy stwierdzić, że odpowiedzialność cywilna jest jedną z podstawowych instytucji, na których opiera się system prawa cywilnego – a mimo to trudno jest znaleźć jednoznaczną definicję tego pojęcia.

W najszerszym ujęciu można stwierdzić, że odpowiedzialność cywilna to sytuacja prawna, w której powstaje zobowiązanie podmiotu do świadczenia odszkodowania za szkodę wyrządzoną wskutek naruszenia norm cywilnoprawnych regulujących stosunki umowne jak i pozaumowne.

Odpowiedzialność cywilna jest odpowiedzialnością majątkową sprawcy wobec osoby poszkodowanej za wyrządzoną szkodę i celem jej jest kompensacja szkody. Niewątpliwie największe znaczenie ma odpowiedzialność odszkodo-

² Kodeks cywilny ze skrowidzem wpr. Aleksander Oleszko, wyd. V – Zakamycze 2002 r.

wawcza rozumiana jako prawny obowiązek naprawienia szkody. Ten rodzaj odpowiedzialności przeważa wśród rozwiązań, co wynika między innymi z faktu, iż świadczenie in natura (czyli przywrócenie do stanu sprzed szkody) w przypadku naprawienia szkody przynosi ze sobą szereg trudności.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się dwa typy odpowiedzialności, mianowicie odpowiedzialność sprawczą i gwarancyjną³. Wyodrębnione one zostały biorąc pod uwagę kryterium podmiotu odpowiedzialnego za naprawienie szkody. Jeżeli podmiotem tym jest sprawca szkody – w szerokim rozumieniu sprawstwa obejmującym czyny własne, podopiecznych, podwładnych itp. – mówimy o odpowiedzialności sprawczej (indywidualnej). Konieczną jej przesłanką jest istnienie związku przyczynowego między zachowaniem sprawcy szkody a powstałą szkodą. Z odpowiedzialnością gwarancyjną mamy zaś do czynienia, gdy podmiot odpowiedzialny za naprawienie szkody nie jest sprawcą. W tym typie odpowiedzialności związek przyczynowy zastąpiony został związkiem normatywnym – przepisem ustawy lub postanowieniem umowy. Odpowiedzialność sprawcza jest instytucją pierwotną w stosunku do gwarancyjnej a typowym przykładem tej drugiej jest odpowiedzialność ubezpieczeniowa⁴.

Jakie mogą być przesłanki odpowiedzialności cywilnej. Niezbędnym warunkiem powstania odpowiedzialności cywilnej jest łączenie spełnienia trzech przesłanek:

1. uszczerbek majątkowy lub niemajątkowy (szkoda) jakiego doznaje poszkodowany we wszelkiego rodzaju dobrach chronionych przez prawo (życie, zdrowie, wolność, cześć, majątek itp. Szkoda jest następstwem zdarzenia, jest podstawowym warunkiem powstania odpowiedzialności. Rodzi ona stosunek zobowiązaniowy niezależnie od istniejącego wcześniej stosunku prawnego pomiędzy danymi osobami.
2. fakt powodujący uszczerbek czyli zdarzenie – ludzkie działanie, niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania lub inne zdarzenie – w wyniku którego została wyrządzona szkoda osobie trzeciej, a z którym ustawa łączy obowiązek odszkodowawczy. Szkoda sama w sobie nie jest więc warunkiem wystarczającym dla powstania odpowiedzialności.
3. związek przyczynowy pomiędzy szkodą a zdarzeniem, z którym prawo łączy obowiązek odszkodowawczy, przy czym kodeks cywilny stoi na gruncie tzw. adekwatnego związku przyczynowego stanowiąc art. 361 § 1, że zobowiązany do odszkodowania odpowiada tylko za normalne następstwa swego działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła. Obowiązek naprawienia szkody powstaje z chwilą ustalenia iż bez zdarzenia początkowego – czynu niedozwolonego – nie nastąpiłoby inne zdarzenie, jakim jest wynik ostateczny w postaci uszczerbku (majątkowego lub/i niemajątkowego)⁵.

³ http://www.gcppl.org.pl/archiwum/281, pojecie_rodzaje_odpowiedzialnosci.ht – (zawarty w części pracy magisterskiej Anny Gamy pt.: Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej badacza i sponsora – obronionej na Uniwersytecie Łódzkim) 2008.12.07

⁴ Tamże

⁵ Kodeks cywilny, Zakamycze 2002, op. cit. ... art. 361 § 1, s. 220

Na wstępie wspomniałem o rodzajach odpowiedzialności cywilnej – pamiętając o przesłankach odpowiedzialności cywilnej, kodeks cywilny przewiduje dodatkowo przesłanki zmienne, które przesądzą o rodzaju tej odpowiedzialności. Przesłankami tymi są: wina, ryzyko, zasady współzycia społecznego. No dla przykładu podstawowa norma prawna zawarta a art. 415 k.c., który brzmi: „kto z winy swojej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia.”⁶ Można by wiele jeszcze przykładów i art. Kodeksu cywilnego i karnego podawać – czas chyba przejść do problematyki płynącej z tytułu odpowiedzialności cywilnej nauczycieli.

Jak wspomniano na wstępie zagadnienia odpowiedzialności cywilnej za wypadek w szkole regulują przepisy ustawy o systemie oświaty⁷. Organem prowadzącym są te podmioty, które mogą zakładać i prowadzić szkoły oraz placówki określone w ustawie o systemie oświaty – potwierdza to art. 5 ust. 7 ustawy⁸.

Szkoły publiczne są zakładane i prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego, ewentualnie ministrów właściwych do spraw wewnętrznych i administracji, obrony narodowej i sprawiedliwości oraz Ministra Edukacji prowadzącego szkoły dla dzieci obywateli polskich lub poza granicami i szkoły o charakterze eksperymentalnym. Szkoły niepubliczne mogą zaś zakładać i prowadzić inne osoby: prawne i fizyczne. Na tych właśnie organach zgodnie z ustawą o systemie oświaty – spoczywa odpowiedzialność cywilna za wynikłą szkodę, gdyż do zadań tego organu należy zapewnienie odpowiednich warunków działania szkoły. A więc organ prowadzący szkołę odpowiada za jej działalność, a więc także za szkodę wyrządzoną przez nauczycieli, wychowawców i pracowników administracyjnych.

Do wielu zaistniałych wypadków w szkole mają zastosowanie przepisy Kodeksu Cywilnego.

Należy tu przypomnieć, że wypadek zaistniały w szkole zaliczany jest przez ustawodawcę do tzw. wypadków powstałych w szczególnych okolicznościach co w konsekwencji uzasadnia przyznanie poszkodowanemu przysługujących z tego tytułu świadczeń, wśród których wskazano między innymi resztę lub jednorazowe odszkodowanie. Wypadek w szkole definiuje się jako nagłe zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną, powodujące uraz lub śmierć, które nastąpiło między innymi w czasie zajęć dydaktycznych, wychowawczych lub opiekuńczych realizowanych przez jednostki organizacyjne systemu oświaty. Sąd Najwyższy w wyroku z 27 września 2002 r. wyjaśnił iż wypadki w czasie zajęć szkolnych w rozumieniu tego przepisu – jest zdarzenie, jakiemu uległ uczeń przebywający w szkole lub w innej ustawą określonej jednostce systemu oświaty albo w innym miejscu wyznaczonym przez te placówki oświatowe w związku z uczestnictwem w zajęciach szkolnych, podczas których realizowany jest pod nadzorem pedago-

⁶ Tamże, s. 243

⁷ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. Nr 95, poz. 425 z późn. zm)

⁸ Tamże

giczno-dydaktycznym program nauczania, uwzględniający podstawę programową kształcenia uczniów w konkretnej szkole lub klasie⁹.

A więc śmiało można stwierdzić, że świadczenia z tytułu wypadków w szczególnych okolicznościach (a tak kwalifikowane są wypadki, do których doszło w czasie przebywania uczniów pod nadzorem szkoły) nie zawsze rekompensują całkowite naprawienie szkody poniesionej przez ucznia wskutek wypadku. Uznać należy, że wysokość odszkodowania jest precyzyjnie określona przepisami i zmieniać ich można (np. miarkować świadczenia). W tym przypadku drogą do całkowitego naprawienia szkody jest postępowanie cywilne, spełniające w tej sytuacji rolę posiłkową. Oznacza to, że poszkodowany uczeń (a raczej reprezentujący jego interesy opiekunowie ustawowi) może dochodzić odszkodowania z tytułu poniesionej szkody i zadośćuczynienia za cierpienia i krzywdy niewyrównane świadczeniami ustawy wypadkowej.

Zastosowanie mogą tu mieć (m.in.) przepisy Kodeksu cywilnego; art. 417;¹⁰

- § 1 – Za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie przy wykonywaniu władzy publicznej ponosi odpowiedzialność Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego lub inna osoba prawna wykonująca te władzę z mocy prawa.
- § 2 – Jeżeli wykonywanie zadań z zakresu władzy publicznej zlecono na podstawie porozumienia, jednostce samorządu terytorialnego albo innej osobie prawnej, solidarną odpowiedzialność za wyrządzoną szkodę ponosi ich wykonawca oraz zlecająca je jednostka samorządu terytorialnego albo Skarb Państwa.

Spróbujmy przywołać art. 427¹¹, który mówi;

„Kto z mocy ustawy lub umowy jest zobowiązany do nadzoru nad osobą, której z powodu wieku, albo stanu psychicznego lub cielesnego winy poczytać nie można, ten obowiązany jest do naprawienia szkody wyrządzonej przez tę osobę, chyba że uczynił zadość obowiązkowi nadzoru albo że szkoda byłaby powstała także przy starannym wykonywaniu nadzoru. Przepis ten stosuje się również do osób wykonywających bez obowiązku ustawowego ani umownego stałą pieczę nad osobą, której z powodu wieku albo stanu psychicznego lub cielesnego winy poczytać nie można.”

Przywołując art. 430 Kodeksu cywilnego;¹²

„Kto na własny rachunek powierza wykonanie czynności osobie, która przy wykonywaniu tej czynności podlega jego kierownictwu i ma obowiązek stosować się do jego wskazówek, ten jest odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną z winy tej przy wykonywaniu powierzonej czynności.”

I wreszcie warto też spojrzeć na art. 444 K.C.¹³.

⁹ Sygn. II UKN 385/01

¹⁰ Kodeks cywilny, op. cit. ... art. 417, s. 243

¹¹ Tamże, s. 247

¹² Tamże, s. 249

¹³ Tamże, s. 254

- § 1 – W razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia naprawienie szkody obejmuje wszelkie wyniki z tego powodu koszty. Na żądanie poszkodowanego obowiązany do naprawienia szkody powinien wyłożyć z góry sumę potrzebną na koszty leczenia, a jeżeli poszkodowany stał się inwalidą, także sumę potrzebną na koszty przygotowania do innego zawodu.
- § 2 – Jeżeli poszkodowany utracił całkowicie lub częściowo zdolność do pracy zarobkowej albo jeżeli zwiększyły się jego potrzeby lub zmniejszyły widoki powodzenia na przyszłość może on żądać od zobowiązanego do naprawienia szkody odpowiedniej renty.
- § 3 – Jeżeli w chwili wydania wyroku szkody nie da się dokładnie ustalić, poszkodowanemu może być przyznana renta tymczasowa.

Czyli interpretując co do zaszczości wypadkowej; jeśli wypadek zdarzy się na terenie szkoły lub np. podczas wycieczki szkolnej za ucznia odpowiada szkoła.

Warto tu przypomnieć orzeczenia Sądu Najwyższego dla jaśniejszego zrozumienia sprawy.

4. „Obowiązek sprawowania opieki i nadzoru oraz zapewnienia bezpieczeństwa ze strony szkoły dotyczy tylko uczniów powierzonych funkcjonariuszom szkoły lub szkole jako całości. Obowiązek ten zachodzi więc w sytuacji gdy uczniowie danej szkoły pozostają w dyspozycji nauczycieli lub administracji szkolnej podczas lekcji, przerw międzylekcyjnych i innych zajęć zleconych przez szkołę”¹⁴

5. „Cały teren szkoły w czasie, gdy odbywają się zajęcia pozostaje pod jej opieką i nadzorem, wobec czego obowiązek należytego nadzoru obciąża szkołę również w stosunku do młodzieży, która nie ma zlecenia zajęć dydaktycznych, ale w czasie, gdy szkoła jest czynna ma możliwość przebywania na szkolnym boisku”¹⁵

Jak wykazano wcześniej w sentencji „odpowiedzialność cywilna nauczycieli” w przypadku ustalenia winy nauczyciela (umyślnej, nieumyślnej) będą miały zastosowanie odpowiednie przepisy prawa cywilnego. Oznacza to, że odpowiedzialność organu prowadzącego placówkę oświatową nie wyklucza odpowiedzialności nauczycieli. Podobnie jak w przypadku odpowiedzialności cywilnej nauczycieli, podstawy odpowiedzialności cywilnej organu prowadzącego szkołę mogą być różne, ale zawsze poszkodowany musi wykazać związek przyczynowy pomiędzy szkodą a zdarzeniem ją powodującym. To oznacza, że musi on w postępowaniu udowodnić winę, że za powstanie szkody winę ponosi szkoła z tytułu czynu niedozwolonego¹⁶.

Wspomniano już, że do podstawowych obowiązków administracji szkolnej należy zapewnienie bezpieczeństwa młodzieży szkolnej w czasie jej przebywania w szkole¹⁷.

¹⁴ Wyrok SN II CR 643/73 OSP 1974/10/202

¹⁵ Wyrok SN I CR 260/71 OSNC 1972/4/71

¹⁶ A. Brzezińska – Odpowiedzialność cywilna nauczycieli za wypadki w szkole – ABC.com.pl 2008.09.11, <http://www.abc.com.pl./problem/692/6>

¹⁷ Teza zawarta w wyroku SN z dnia 12 lutego 1974 r. (II CR 825/73)

Nauczyciel i administracja szkolna to podmioty zobowiązane do sprawowania opieki i nadzoru dotyczących uczniów powierzonych funkcjonariuszom szkoły lub szkole jako całości¹⁸. Z powyższego wynika kto jest odpowiedzialny za bezpieczeństwo dzieci w szkole. Dbając o bezpieczeństwo ucznia w szkole wprowadzono przepisy niedopuszczające pozostawienie uczniów bez nadzoru upoważnionej do tego osoby (w trakcie zajęć jak i w przerwach). Do obowiązków nauczyciela należy stały nadzór w trakcie prowadzenia zajęć, systematyczne kontrolowanie miejsc, gdzie prowadzone są zajęcia, powiadomienie o uszkodzonych salach lub miejscach (sprzęcie) – dyrektora szkoły. Ważnym czynnikiem bezpieczeństwa jest także kontrola obecności uczniów na każdych zajęciach.

Związek przyczynowy

Omówiono wcześniej zasady odpowiedzialności cywilnej – powstawanie szkód, zdarzenia i związku przyczynowe.

Szkoda musi być spowodowana przez jakiś fakt (działanie ludzkie lub inne zdarzenie), z którym ustawa wiąże obowiązek odszkodowawczy. Jeśli takiego faktu nie ma i nie można ustalić, poszkodowany powinien sam ponieść odpowiedzialność za doznaną szkodę. Uczeń może ponieść szkodę np. na skutek braku dostatecznego nadzoru przez nauczyciela, np. w wyniku bójki, skutkiem czego będzie uszczerbek na zdrowiu pobitego ucznia w okresie przebywania na terenie szkoły. Straszy uczeń, może jednak, np. sam wprowadzić w stan odurzenia i wyrządzić sobie krzywdę. Jeśli podmiot zobowiązany do zapewnienia mu bezpieczeństwa dochował należytej staranności i nie można mu przypisać winy, uczeń poniesie materialne i niematerialne konsekwencje swojego czynu.

Na szczególne podkreślenie zasługuje związek przyczynowy pomiędzy szkodą a zdarzeniem ponieważ stanowi ono przesłankę odpowiedzialności cywilnej¹⁹. Przepis art. 361 § 1 K.C., stanowi:

– „Zobowiązany do odszkodowania ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa działania lub zaniechania, z którego szkoda wynikła”.

Same zasady logicznego myślenia nakazują sądzić, że nie powinno się nikogo obarczać odpowiedzialnością za niezgodny z prawem stan rzeczy, na którego powstanie sprawca nie miał żadnego wpływu. W życiu zawsze ponosimy a przynajmniej powinniśmy ponosić konsekwencje tylko za to, co wynikło w normalny (typowy) sposób z naszego działania lub zaniechania. Taka właśnie zasada adekwatnego związku przyczynowego obowiązuje również w odpowiedzialności cywilnej. Tym niemniej, nawet stwierdzenia teoretycznie proste mogą okazać się kontrowersyjnymi w zdarzeniu z rzeczywistością.

Nauczyciel, który nie pilnował uczniów powinien albo odpowiadać za to, że ulegli wypadkowi i są ranni (bo gdyby ich pilnował to do wypadku by nie doszło), albo tylko za to, że nie wykonał obowiązku starannego sprawowania pieczy nad

¹⁸ Wyrok SN z dnia 3 stycznia 1974 r. (II CR 643/73)

¹⁹ Kodeks cywilny, Zakamycze, 2002, art. 361§ 1, s. 220

dziećmi (np. w czasie zajęć wychowania fizycznego kazał im wchodzić na wysokie drzewo, z którego potem spadły).

Zgodnie z wyrażoną zasadą związek przyczynowy zachodzi, gdy skutek jest normalnym, zwykłym następstwem przyczyny, ocena zaś opiera się nie na subiektywnym przewidywaniu sprawcy, lecz na doświadczeniu życiowym i aktualnej wiedzy naukowej. Doświadczenie życiowe wskazuje, że wykonane polecenie wejścia na wysokie drzewo przez ucznia może skończyć się tragicznie. Jeśli dziecko nieszczęśliwie z niego spadnie i dozna urazu, to między zdarzeniami, którego skutkiem jest szkoda da się wyprowadzić związek przyczynowy.

Ustalenie związku przyczynowego jest konieczne, ponieważ nie każda szkoda jest naprawiana, lecz tylko taka, która pozostaje w związku przyczynowym ze zdarzeniem zobowiązującym w myśl przepisów prawa do odszkodowania. Aby ustalić czy zachodzi „normalny związek przyczynowy” należy najpierw zbadać, czy w ogóle pomiędzy kolejnymi faktami istnieje obiektywne powiązanie. Za przykład niech posłuży: Żądanie odszkodowania na podstawie art. 446 § 1;²⁰

– „Jeżeli wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia nastąpiła śmierć poszkodowanego, zobowiązany do naprawienia szkody powinien zwrócić koszty leczenia i pogrzebu temu, kto je poniósł” – będzie uzasadnione, jeżeli da się udowodnić związek przyczynowy pomiędzy zgonem a czynem niedozwolonym. Zgodnie z orzeczeniem Sądu Najwyższego ocena, czy skutek jest normalny, powinna być oparta na całokształcie okoliczności spraw oraz wynikać z zasad doświadczenia życiowego i zasad wiedzy naukowej i specjalnej²¹.

Źródłem zobowiązania będzie zatem czyn niedozwolony (np. oddalenie się nauczyciela sprawującego dyżur w czasie przerwy lekcyjnej i pozostawienie uczniów bez niczyjej opieki).

Rodzaje odpowiedzialności nauczyciela za nieszczęśliwe wypadki

Warto w tym miejscu przypomnieć o rodzaju odpowiedzialności nauczyciela za nieszczęśliwe wypadki:

1. odpowiedzialność karna,
2. odpowiedzialność cywilna,
3. odpowiedzialność służbowa.

Odpowiedzialność karną – ponosi nauczyciel, który dopuszcza się czynu społecznie niezabronionego pod groźbą kary przez obowiązującą ustawę karną (KK). Czyny, których sprawcami są nauczyciel wychowania fizycznego, mają charakter najczęściej przestępstw nieumyślnych tzn. pozbawionych staranności i ostrożności w działaniu, bądź zaniechaniu czynności lekcyjnych.

Odpowiedzialności cywilna – określa ją Kodeks cywilny, „kto z winy swojej wyrządził drugiemu szkodę, zobowiązany jest do jej naprawienia.” Zobowiązanie z tytułu wyrządzenia szkody ma za zadośćuczynienie uszczerbku na zdrowiu po-

²⁰ Kodeks cywilny, Zakamycze, 2002, art. 446 § 1, s. 255

²¹ Orzeczenie SN z dnia 2 czerwca 1956 r., III CR 515/56, OSN 1957, nr 1, poz. 24

niesionego przez ucznia. Nauczyciel jest ubezpieczony od odpowiedzialności cywilnej i wszelkie roszczenie przejmują ubezpieczyciel.

Odpowiedzialność służbowa – to najbardziej znany rodzaj odpowiedzialności za nieszczęśliwe wypadki. Ocena szkodliwości czynu należy do nadrzędnego organu administracji szkoły. Są przy Kuratoriach Szkolnych – Komisje Bezpieczeństwa i Higieny Pracy, które oceniają szkodliwość wypadku. Może ona przyznać dwa rodzaje kar:

- a) karę porządkową – upomnienie ustne, pisemne,
- b) karę dyscyplinarną – nagana, nagana z potrąceniem części uposażenia, nagana z pozbawieniem zajmowania stanowisk kierowniczych w szkole, nagana z przeniesieniem do innej szkoły, z prawem zakazu nauczania łącznie.

Za istotne i ważne uważam przytoczenie punktów stycznych odpowiedzialności karnej z pracą nauczyciela:

1. odpowiedzialność karna uzasadnia często podejrzenie, iż nauczyciel nie przestrzega podstawowych zasad moralnych ani nie daje rękoma prawidłowej realizacji podstawowych zasad związanych z powierzonym mu stanowiskiem – co powinno rzutować na decyzję o jego zatrudnieniu.
2. rażąco nieprawidłowe wykonywanie obowiązków pracowniczych (np. lekomyślne narażanie przez nauczyciela w czasie wycieczki w góry zdrowia i życia uczniów) będzie uzasadniało również odpowiedzialność karną.
3. nauczyciela, przeciwko któremu toczy się postępowanie karne, albo który był karany za przestępstwo popełnione umyślnie, nie można zatrudnić na podstawie mianowania.
4. nauczyciel podlegający odpowiedzialności karnej często równolegle ponosi odpowiedzialność dyscyplinarną.
5. wyrok karny przeciwko nauczycielowi w okolicznościach określonych przepisami Karty Nauczyciela powoduje wygaśnięcie stosunku pracy²².

Ponieważ przedmiotem naszych rozważań jest głównie odpowiedzialność cywilna na niej w końcowej fazie pragnę dalej skupić nasz zainteresowanie.

Ogromne jest znaczenie winy w odpowiedzialności materialnej pracowników oraz w odpowiedzialności cywilnej. Nauczyciel, który nieprawidłowo sprawował nadzór nad uczniami, na skutek czego kilkoro z nich odłączyło się od reszty klasy i uległo groźnemu dla zdrowia wypadkowi.

Gdyby nauczyciel np. powiedział uczniom: „Idźcie sobie do domu! Mam dość użerania się z wami”, prawdopodobnie jego odpowiedzialność byłaby surowsza niż gdyby tylko nie zauważył, że dzieci nie ma. W pierwszym przypadku być może zostałyby to nawet ocenione jako umyślne złe sprawowanie opieki nad uczniami, natomiast w drugim – wchodziłoby w grę tylko niedbalstwo (czyli niedopełnienie obowiązków „przez nieuwagę” czy też jak gdyby „niechcący”). Rzutowałyby to na rozmiar obowiązku wyrównania szkody wobec pracodawcy (który musiałby najpierw zapłacić rodzicom poszkodowanych dzieci) albo byłaby to odpowiedzialność pełna (np. zwrot

²² M. Pilich, Odpowiedzialność prawna w zawodzie nauczycielskim, Poradnik nauczyciela, Nr 2, luty 2001 D 2. 1, s. 7

wynoszonych kilkanaście tysięcy złotych kosztów rehabilitacji), albo odpowiedzialność ograniczona do trzykrotności wynagrodzenia sprawcy (przy założeniu, że wynosi ono np. 2 tys. zł miesięcznie, byłoby to zatem najwyżej 6 tys. zł)²³.

W przykładzie tym pojawiły się pojęcia winy umyślnej (łac. dolus) oraz winy nieumyślnej (łac. culpa). Są to tzw. stopnie winy, które oznaczają, że albo ktoś ma świadomość, że jego zachowanie nie jest zgodne z prawem i się z tym godzi, albo tylko nie dokłada wymaganej od niego staranności, choć nie ma zamiaru przekroczyć przepisów. Taki podział stopni winy przyjmuje się w odpowiedzialności materialnej prawa pracy. Inne koncepcje, zwłaszcza karnistyczne, nie będą nas interesować. Zauważyć też trzeba, że w niektórych rodzajach odpowiedzialności wina albo jest pojmowana inaczej – jako niezgodność postępowania z normami – albo w ogóle nie odgrywa roli jako przesłanka odpowiedzialności.

Przyznać trzeba, że nie każdy rodzaj odpowiedzialności prawnej wymaga tak dokładnej analizy. Z reguły najprostsze są ustalenia czynione przez pracodawcę w ramach odpowiedzialności porządkowej. Stosunkowo prosto przedstawia się również działanie komisji dyscyplinarnej (która zresztą często dokonuje, jak wspomniano, oceny o charakterze pozaprawnym). Natomiast bardzo skomplikowanych operacji wymaga czasem ocena, na ile pracownik odpowiada materialnie. Najtrudniejsze jest zaś dochodzenie w ramach odpowiedzialności karnej²⁴.

Kto i w jaki sposób pociąga nauczyciela do odpowiedzialności cywilnej? Jest to odpowiedzialność bardziej skomplikowana – kwestia pracowniczej odpowiedzialności materialnej. Wynika to z uwagi na złożony charakter tej odpowiedzialności – chodzi tu nie tylko o wymierzenie pewnego rodzaju kary, jaką stanowi dla nauczyciela konieczność zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej, ale także o wyrównanie pracodawcy szkody. Dlatego, o ile nauczyciel wykona zobowiązanie do wyrównania szkody dobrowolnie, poniesie odpowiedzialność tylko przed pracodawcą. Natomiast brak odpowiedniej reakcji ze strony nauczyciela będzie skutkowało poważniejszymi konsekwencjami. Nie można wówczas wykluczyć odpowiedzialności nauczyciela przed Sądem Pracy.

Oczywiście odpowiedzialność porządkową nauczyciel poniesie przed pracodawcą, którym jest szkoła. Inaczej mówiąc, to dyrektor reprezentujący szkołę jako pracodawcę nałoży na nauczyciela karę porządkową.

Odpowiedzialność dyscyplinarną nauczyciel ponosi przed Komisją Dyscyplinarną. Istnieją komisje dwóch instancji: wojewódzkie i odwoławcze. W ostateczności, o ile orzeczenia obu instancji są dla obwinionego niekorzystne, może on w ciągu 14 dni odwołać się do Sądu Apelacyjnego w Warszawie – Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych. Orzeczenie Sądu jest ostateczne.

Odpowiedzialność karną z kolei nauczyciel ponosi przed sądem karnym²⁵.

Przepisy prawa określają na tyle wyczerpująco, na ile to konieczne, tryb ponoszenia przez pracowników, w tym zaś nauczycieli, odpowiedzialności, o której tu

²³ Tamże D 2.1., s. 9

²⁴ Tamże D 2.1., s. 10

²⁵ Tamże D 2.1., s. 11

była mowa. Na uwagę zasługuje fakt, że nie jest dopuszczalne obarczenie kogoś odpowiedzialnością za niezgodne z prawem postępowanie bez zapewnienia mu możliwości wypowiedzenia swoich racji. Pracownicy przytaczają często rzymskie porzekadło: *et audiatur altera pars* (należy wysłuchać także przeciwnej strony). O tym warto pamiętać.

Wnioski końcowe

Odpowiedzialność cywilna to skomplikowany proces, który głównie ma na celu rekompensatę szkody. Konieczność wypłaty odszkodowania jest dla sprawcy swego rodzaju karą i stanowi środek prewencyjno-wychowawczy, gdyż zapobiega powstawaniu podobnych szkód w przyszłości. Rodzaj odpowiedzialności zależy od podstawy prawnej, na której ta odpowiedzialność się opiera.

Gdy nie ma podstaw do przyjęcia w konkretnej sprawie prymatu odpowiedzialności danego rodzaju, to mamy do czynienia ze zbiegiem roszczeń o różnych podstawach odpowiedzialności. Prawo wyboru podstawy prawnej do roszczenia o naprawienie szkody przysługuje poszkodowanemu. Niedopuszczalne jest stosowanie więcej niż jednego reżimu odpowiedzialności. Poszkodowany wybiera ten rodzaj, który jest dla niego korzystniejszy, czy to z uwagi na szerszy zakres odpowiedzialności cywilnej sprawcy w danym rodzaju, dłuższy okres przedstawienia czy też bardziej dogodne reguły dowodowe.

Odpowiedzialność, która rzeczywiście jest, jak stwierdzono, istotnym składnikiem prawa, da się ująć w pewne formuły, co pozwala nam przewidywać, kiedy czynimy zadość naszym obowiązkom, a kiedy wychodzimy na grunt niepewny. Stąd warto przypomnieć nauczycielom, że pewność może przynieść tylko poznanie prawa.

BIBLIOGRAFIA

- Karta nauczyciela – Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. (Dz. U. Nr 3, poz. 19 z późn. zm.)
 Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. Nr 95, poz. 425, z późn. zm.)
 Kodeks cywilny, Zakamycze 2002, wpr. A. Oleszko
 Pilich M., *Odpowiedzialność prawna w zawodzie nauczycielskim*, Poradnik nauczyciela nr 2, Warszawa, luty 2001
 Ergo-Hestia, *Ogólne warunki ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej nauczycieli, instruktorów i wychowawców*, www.hestia.pl
 Małysz F., *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej*. Odpowiedzialność cywilna, Wiadomości ubezpieczeniowe, nr 1, 2 z 1997 r.
 Gajda J., Gawlik Z. 1999. *Podstawy prawa cywilnego, część ogólna*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa
 Gawlik Z., Pełczyński P. 2001. *Podstawy prawa cywilnego, Prawo rzeczowe*, Wydawnictwo Prawnicze, Lexis Nexis, Warszawa
 Dziens P. 2006. *Odpowiedzialność cywilna Władzy Publicznej*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa
<http://www.gcpl.org.pl/archiwum/281>, pojęcie rodzaje odpowiedzialności.ht

Brzezińska A., Odpowiedzialność cywilna nauczycieli za wypadki w szkole, <http://www.abc.com.pl/problem/692/6>

Wyrok SN II CR 643/73 OSP 1974/10/202

Wyrok SN I CR 260/71 OSNC 1972/4/71

Wyrok SN z dnia 3 stycznia 1974 r. (II CR 643/73)

Orzeczenie SN z dnia 2 czerwca 1956 r., III CR 515/56, OSN 1957, nr 1, poz. 24

ZNP – Kalendarz Nauczycielski, Warszawa 1994 r.

STRESZCZENIE

Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do pełnienia obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności. Stąd ogrom odpowiedzialności prawnej w zawodzie nauczycielskim i to nie tylko z zakresu odpowiedzialności cywilnej, co jest wynikiem rozważań w prezentowanym artykule, ale też odpowiedzialności karnej. Można tu znaleźć odpowiedź – czym jest odpowiedzialność cywilna i w czym się przejawia z punktu widzenia prawa cywilnego. Odpowiedzialność cywilna jak stwierdzono w artykule jest istotnym składnikiem prawa, da się ująć w pewne formuły, co pozwala nam przewidywać, kiedy czynimy zadość naszym obowiązkom, a kiedy wychodzimy na grunt niepewny, stąd warto przypomnieć nauczycielom, że pewność może przynieść tylko poznanie prawa.

SŁOWA KLUCZOWE: odpowiedzialność, nadzór, szkoła

SUMMARY

The school plays very important roles. First of all, the school should provide with essential conditions to the development of each child. What is more, the school has to prepare the young person for performing family and civil duties. The whole process should be based on the most important principles, such as: solidarity, democracy, tolerance, justice and freedom. This article emphasizes the civil liability in teacher's job and what is related to this process. The writer points out the meaning of civil liability and its relation with civil law. According to this article civil liability is essential part of law and it is necessary to learn law to become self-confident.

KEY WORDS: responsibility, guardianship, damage